

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.08.293-298>

Сергій Стельмах,
доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної частини,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ГОЛОДОМОРИ В РОСІЇ ТА РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ В ПОЛІЕТНІЧНИХ ТА МУЛЬТИКОНФЕСІЙНИХ РЕГІОНАХ

Eisfeld Alfred, Hausmann Guido, Neutatz Dietmar (Hg.). Hungersnöte in Russland und in der Sowjetunion. 1891-1947: Regionale, ethnische und konfessionelle Aspekte. – Klartext Verlag, Essen, 2017. – 388 s.

Дослідження голодоморів в Україні (1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 рр.) має не тільки солідну вітчизняну та зарубіжну історіографію, але й за останні десятиліття набуло широкого звучання в публічному просторі, періодично заповнюючи шпальти масових друкованих видань. Створені на основі широкої джерельної бази фундаментальні дослідження О. Веселової, С. Кульчицького, В. Марочко, В. Сергійчука, Б. Хорошун та ін. розкрили справжні причини цих трагічних сторінок в українській історії, дослідили фактологічну основу подій і з максимальною коректністю встановили поки що спірну кількість жертв¹¹.

Рецензована книга поповнила і численну зарубіжну історіографію з теми голодоморів в колишньому Радянському Союзі та в Україні, до якої зарубіжні історики зверталися ще тоді, як вони були табуйовані в радянській історіографії. Вона являє собою збірник статей, написаних на основі доповідей на конференції 2010 р. в Геттінгені, проведеної за підтримки Наукової комісії з

¹¹ Веселова О.М. та ін. Голодомори в Україні. 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947. Злочини проти народу. К., 2000; Веселова О.М., Марочко В.І., Мовчан О.М. Три голодомори в Радянській Україні. К., 2002; Кульчицький С. В., Мовчан О.М. Невідомі сторінки голоду 1921-1923 рр. в Україні // Історичні зошити. К., 1993; Сергійчук В.І. Як нас морили голодом. 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947. К., 2003 та ін.

історії німців в Росії та СНД (WKDR), значно доповнених новітніми історичними дослідженнями з причини тривалої затримки з виходом збірника у світ. Структурно статті збірника поділяються на чотири дослідницькі поля: а) питання сприйняття, значення і стратегій виживання населення під час голоду; б) реакція і діяльність державних органів і експертів під час голодоморів; в) діяльність міжнародних допомогових організацій під час голодомору 1921-1923 рр. в Південній Україні та в Поволжі; г) поширення епідемій на загальний стан медичного обслуговування населення в Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. Територіально статті збірника зосереджені на двох регіонах – Поволжі і Південній Україні, – що є абсолютно зрозумілим, оскільки охоплюють ареал розселення німців на території колишніх Російської імперії та Радянського Союзу. Хронологічно збірник охоплює і голод 1891-1892 рр. в Російській імперії, але ця подія висвітлюється фрагментарно, очевидно тому, що як зазначають редактори збірника у вступній статті, в сучасній історіографії вона ще не стала предметом численних монографічних досліджень (с. 13). Стаття російського дослідника І. Нарського розглядає мультиетнічне населення Уралу під час голоду 1921-1923 рр., а К. Махотіна присвятила своє дослідження голоду в щоденниках під час облоги Ленінграду в період Другої світової війни.

Крім того, що автори збірника сфокусувалися на регіонах компактного проживання етнічних німців, вони також в історичному плані були місцями проживання інших численних етнічних груп і визначалися мультиконфесійністю. Це дало змогу здійснити порівняння впливу голодоморів на різні етнічні та конфесійні групи. Тут можна звернути увагу на цікаву статтю М. Козиревої «Голодомор і допомога голодуючим в Південній Україні в 1921-1923 рр. Українці, німці та євреї в порівнянні» (с. 255-274), в якій автор розглядає приклади допомоги численних міжнародних організацій голодуючим в Південній Україні, які значно «пом'якшили» наслідки голодомору для всіх етнічних груп регіону.

Зауважимо, що проблемам голодоморів в Україні присвячена більша частина

статей збірника. Зокрема, відома українська дослідниця з Дніпра С. Бобильова звернулася до дослідження голоду в німецьких поселеннях Південної України в 1920-1923 рр., акцентуючи увагу на зміні соціального становища німецьких колоністів з приходом нової комуністичної влади тощо. Історик з Луцька М. Костюк зосередив свою увагу на санітарно-епідеміологічній ситуації серед німецьких поселенців Волині під час їхньої примусової депортації російською владою у 1915-1916 рр.

Голодомору 1932-1933 рр. присвячені статті німецького дослідника Г. Гаусманна (Регенсбург) та українських істориків Н. Рубльової (Київ) і О. Безсонова (Дніпро). Г. Гаусманн в оглядовій статті розглядає питання висвітлення голодомору 1932-1933 рр. в німецькомовній історіографії. Автор гарно обізнаний не тільки з сучасною українською історіографією, але і з соціально-політичною ситуацією в Україні з кінця 80-х років минулого століття, а тому знайомить німецьких читачів з трансформацією теми з дослідницької проблематики у політичну площину, коли на початку 1990-х років в інтелектуальному просторі України голодомор 1932-1933 рр. було оголошено «геноцидом проти українського народу». «Віднині голодомор став важливою частиною нового національного погляду на історію, який був одночасно антирадянським і дистанціювався від Росії з виразною антиросійською спрямованістю» (с. 26). Для німецьких істориків ця тема тривалий час залишалась «поверховою», значною мірою з причини політично вмотивованого надання їй «геноцидного» значення. Це пояснювалося загальним станом німецької історичної науки в цілому, де після відомого Historikerstreit нова генерація істориків намагалася позбавитися від фундаментальних політизованих міфів власної національної історії. В такому дослідницькому німецькому контексті «теза про геноцид» (Genozidthese) для німецьких дослідників історії України виявилася контрпродуктивною і тема українського голодомору в наступні роки не знаходила належної уваги (с. 27). Контекст сучасної історичної пам'яті німців не обтяжений досвідом

голодоморів, оскільки останні великі голоди в Німеччині відбулися у першій половині XIX ст., наприкінці Першої і Другої світових війн і не ідентифікуються з навмисними масовими смертями.

Цим можна пояснити, що до сьогодні в німецькій історіографії історії України відсутня фундаментальна монографія про голодомор 1932-1933 рр., хоча, вже з 2004 р. ця тема була актуалізована серед дослідників історії Східної Європи після виходу тематичного випуску журналу *Osteuropa* «Голодомор в Україні і в СРСР», ініційованого відомим істориком Герхардом Зімоном (Gerhard Simon). Очевидно, чи не першою працею, де розглядалися питання голодомору в Україні була дисертація Барбари Фальк (Barbara Falk) про радянські міста під час голодомору 1932-1933 рр., де важливі сюжети присвячені Харкову. Сучасні молоді німецькі дослідники звертаються до цієї теми в контексті дослідження історичної політики в Україні та ролі в ній «тези про геноцид» (Р. Лінднер, В. Їльге, Л. Клименко, А. Ланг та ін.). Г. Гаусманн докладно зупиняється на причинах відсутності інтересу німецьких істориків проблемою голодомору в Україні 1932-1933 рр. Зокрема звертає увагу на праці впливових в німецькому інтелектуальному середовищі Клауса Леггеві та Рольфа Ціммерманна, які проводять різницю між Голокостом і голодомором в Україні, вважаючи останній політичною, а не етнічною акцією. На мою думку, це питання потребує окремого вивчення і висвітлення в сучасній українській історичній науці.

Виглядає достатньо перспективним звернення Г. Гаусманна до аналізу німецької преси 30-х років XX ст., яка висвітлювала події в Україні. Автор коротко проаналізував окремі публікації ліберально-консервативної *Vossischen Zeitung* та ліво-ліберальної *Berliner Tageblatts*, які можуть дати певні уявлення про висвітлення в тогочасній Німеччині трагедії в Україні (с. 34-36). Вважаю, що ця тема може бути перспективною і для сучасних українських дослідників.

Цікавим є окреслення нових перспектив вивчення проблеми голодомору 1932-1933 рр., запропоновані Г. Гаусманном. І хоча вони більше орієнтовані на

німецьку історичну науку, проте можуть бути цікавими і для українських істориків, відкриваючи для них перспективи міжнародної співпраці. Насамперед, на думку німецького історика, ця тема може знайти нове висвітлення в рамках «історичних катастроф», або ж т.зв. «історії ресурсів» (Ressourcengeschichte), хоча німецька історіографія історії України традиційно більше уваги приділяє темі голоду 1921-1923 рр., що є абсолютно зрозумілим. На думку автора статті є достатньо багато відкритих тем для дослідження, наприклад, голодомор 1932-1933 рр. з погляду українських селян, мало дослідженими є питання експорту зернових культур та його вплив на катастрофу, соціальні і національні мотивації у розв'язанні голоду, політичні наслідки голодомору, зокрема, в майбутньому ставленні українських селян до німецьких солдатів у 1941 р. тощо.

Загалом цікаві статті збірника, в якому представлені праці відомих українських дослідників, можуть бути корисним для сучасної німецької історіографії історії України ХХ ст., в якій, на нашу думку, продовжують існувати певні стереотипи, які витікають як з традицій Osteuropaforschung, так і дистанціювання професійних істориків від метафор, які набувають виразного політичного звучання і використовуються в сучасній історичній політиці. Українські історики мають нагоду познайомитися із сучасним станом дослідження проблем голодоморів ХХ ст. в Російській імперії та СРСР в Німеччині та, частково, в Російській Федерації, відкрити для себе нові дослідницькі поля і теми.

Alfred Eisfeld
Guido Hausmann
Dietmar Neutatz
(Hg.)

Hungersnöte in Russland und in der Sowjetunion 1891–1947

Regionale, ethnische und konfessionelle Aspekte

Veröffentlichungen
zur Kultur
und Geschichte
im östlichen Europa

48

KLARTEXT